

Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri

Abdulahap AKINCI

Yrd.Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Gazanfer Bilge MYO
Halkla İlişkiler Bölümü
abdulahap.akinci@kocaeli.edu.tr

Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri

The Military Coup Tradition of Turkey: The 1960 and 1971 Interventions

Özet

Abstract

Türk siyasal hayatında darbeler ve askeri vesayet sisteminin tesisi bir gelenek haline dönüşmüştür. Modern Cumhuriyetin kuruluşunda etkin bir role sahip olan askerler kendilerini kurulan devletin ve Atatürk ilkelerinin bekçisi olarak görmeye başladılar. Atatürk ve İnönü dönemlerinde siyasete müdahale etmemişlerse de çok partili hayata geçildikten sonra sisteme müdahale etmeye başlamışlardır.

Sisteme yapılan müdahaleler 1960 darbesi ile başlamış ve bu darbe sonrasında kurumsal yapıda yapılan değişikliklerle askerin sistem üzerindeki vesayeti tesis edilmiştir. Seçilmişlerin kontrolden çıktıkları düşünüldüğünde bir müdahale daha onlar için kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışmada askeri darbe geleneği, 1960 ve 1971 müdahalelerini içine alacak bir şekilde irdelenmiş ve bu müdahalelerde Türk siyasal kültürünün de önemli bir payı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

The military coups and the establishment of military dominance in Turkish political life have turned into a tradition. The army, who had an effective role on the foundation of modern Turkey, started seeing themselves as the guard of the newly-founded state and Atatürk's principles. Although they did not intervene the political life during Atatürk and İnönü era, they began to interfere with the political system after electoralism.

The interventions made to the system started with the 1960 military coup and after, with the changes on the institutional structure, the dominance of the military was established. When it was considered that the elected ones were out of control, it was inevitable for them to organise another respond. In this paper the military intervention tradition is examined, especially by focusing on the 1960 and 1971 coups, and it is shown that the Turkish political culture has an important role in these coups.

Anahtar Kelimeler: 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, Askeri Darbe, Türk Siyasal Kültürü

Keywords: 1960 Coup, 1971 Intervention, Military Coup, Turkish Political Culture

1. Giriş

Türkiye'nin siyasal hayatında darbeler önemli bir yer teşkil etmektedir. Neden bazı ülkelerde demokrasi yerleştiği halde bazılarında hala daha oturmamış olduğu sorusuna bir cevap vermek gerekmektedir. Bu yolla Türkiye'nin demokratikleşmede karşılaştığı zorluklar ve çözüm önerileri üzerinde durulabilir.

Yeni cumhuriyetin kurulması ile birlikte her şeyi ile yeni olan bir ülke ortaya çıkmamıştır. Binlerce yıllık devlet geleneğinin ve siyasal kültürün etkisinin birden bire

ortadan kalkması beklenemezdi. Nitekim uygulamada aynı siyasal kültürün devam ettiği gözlemlenmektedir.

Asker-sivil ilişkisinin Cumhuriyet dönemindeki evrimi genel hatları ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Askerin sistem içindeki konumu bilinmeden, yapmış olduğu hamlelerin anlaşılması pek mümkün olamaz. Bundan dolayı 1960 ve 1971 müdahaleleri ele alınmadan önce Türkiye’de askerinin konumunun irdelenmesi gerekmektedir.

Literatür taraması yoluyla elde edilen kaynaklardan yola çıkılmıştır. Asker-sivil ilişkisini ve darbeleri irdelleyen “Türkiye’de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi” (Akıncı 2013a) ve “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtura” (Akıncı, 2013b) isimli çalışmaları yaptıktan sonra eksik kalan 1960 ve 1971 müdahalelerini irdelemem bir zorunluluk haline geldi. Asker-sivil ilişkisini tek bir makalede ele almanın mümkün olmadığını düşündüğümden dolayı bu yola başvurdum. Bu çalışma ile Türkiye’deki asker-sivil ilişkileri, bu bağlamda Türk siyasal kültürü irdelenerek, 1960 darbesi ve 1971 muhtırası ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışma ile darbeler, bu darbelere giden süreç ve sonuçları incelenecektir. Makalede Türk siyasal kültürünün bu darbeleredeki yerinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

2. Tek-Parti Döneminde Yönetim Anlayışı ve Sivil-Asker İlişkisi

Asker-sivil ilişkisi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren sorunlu olmuştur. Hatta asker içerisinde dahi yaklaşım farklılıkları kendini göstermiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal ile Kazım Karabekir arasında bazı anlaşmazlıklar vardı. Daha sonraki dönemde diğer birkaç komutan ile Atatürk arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Atatürk özellikle alaylı subaylar yerine Batılı eğitim kurumlarında yetişmiş olan genç subaylara (mektepli subay) güveniyordu. Sivil yönetimin gerekliliğine inanmaktaydı. Bu durumda devletin yönetiminde orduya dayanılması düşünülemezdi. Mustafa Kemal için devletin idaresinde yegane güç TBMM’de olmalıydı (Heper, 1994: 252-253; Çitçi, 2006: 22-27). Zaten 1924 Anayasasında milleti temsil etme yetkisi TBMM’ye verilmiştir (Kalaycıoğlu, 2007: 333; Heper, 2006: 158; Bulut, 2005: 148). Seçilmişlerin ülke yönetiminde tek güç olması anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Sivil idarenin tepe noktasında Mustafa Kemal bulunmaktaydı ve kendini sınırlayacak başka yapılanmaları uygun bulmamaktaydı.

Heper’e göre, Cumhuriyet kurulduktan sonra ordu önemli bir konuma sahip olmuştur. Atatürk için rejimin önemli dayanaklarından birisini ordu teşkil etmekteydi (Heper, 1998: 210). Gerek Cumhuriyetin kuruluşunda gerekse Atatürk ilkelerinin uygulamaya konuluşunda ordunun gücüne başvurulmuştur. Başka bir ifade ile ordunun desteği olmaksızın devrimin yapılması mümkün olamazdı. Sonuç itibarıyla toplum yukarıdan aşağıya doğru ve halk için halka rağmen bir şekilde inşa edilmekteydi. Yapılanlar sivil-askeri bürokrasiye dayanmaktaydı (İzol, 2002: 197). As-

kerin sistem açısından sayılan işlevlerine rağmen, Atatürk döneminde askerin siyaset dışında tutulmasına özen gösterilmiştir. Bunu temin etmek için askerlerin oy verme hakları dahi ellerinden alınmıştır (Baydur, 1997: 309). Atatürk döneminde farklı toplumsal kesimlerin yönetim üzerinde etki etmeleri arzu edilmemiştir. Toplumsal muhalefet tamamen susturulmuştur. Genel anlayışa göre bütün toplumsal kesimlerin ortak çıkarı CHP tarafından düşünülmekteydi ve gerekli adımlar atılıyordu.

Keyman'a göre Cumhuriyet modeli üç temel ilke üzerinde kurulmuştur. Birincisi, devlet egemen özne olarak görülmekte ve devlet egemenliği söylemi hakimdir. İkincisi, ulus-toplum birliği anlayışı üzerinde kurulmuştur. Organik toplum vizyonu ile kamusal yarar toplumsal seçkinler tarafından belirlenecek ve bireysel/kolektif talepler yerine empoze edilecektir. Üçüncüsü ise, Vatandaşlar devlete karşı olan borç ve yükümlülükleri ile tanımlanmışlardır ve çok sınırlı haklara sahiptirler (Keyman, 1998-9: 68). Bu anlayış çerçevesinde askerin yönetim üzerinde etkili olmasına izin verilmesi beklenemezdi.

Tek-parti döneminde askeri ve sivil bürokrasinin birlikteliği ile devlet yönetimi gerçekleştirilmiştir. Bu zaman zarfında geliştirilmiş olan resmi ideoloji en iyi şekilde asker tarafından özümsemiş ve kendisine varlık gerekçesi olarak bu ideolojiyi görmüştür. Böylece siyasal kadrolar ile asker arasında ideolojik bir birliktelik oluşmuş oldu (Dursun, 1999: 62). Bu ideolojik birliktelik dolayısıyla asker ile CHP arasındaki ilişki daha sonraki dönemde de uyumlu olmuştur.

3. Demokratikleşme Süreci ve Ara Dönemler

Türkiye'nin demokratikleşmesinde iç ve dış unsurlar etkili olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokratikleşmiştir. Huntington dünyada şimdiye kadar üç demokratikleşme dalgasının ve iki geri dalganın yaşandığını belirtmektedir. Türkiye ise ikinci demokratikleşme dalgasında demokrasiye geçti. Bu dönemdeki otoriter sistemlerden demokrasiye geçişte belirleyici olan noktaların başında askeri ve siyasal faktörler gelmekteydi (Huntington, 2007: 42). Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) yapılan görüşmeler sonrasında Avrupa'da demokratik yönetimlerin oluşturulacağına dair "Kurtarılmış Avrupa Demeci" yayınlanmıştı (Çufalı, 2005: 402). Bir bölüm ülke savaşı kaybettikten sonra galip devletler tarafından demokratikleştirilirken, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu bir grup devlette demokratik blok savaşı kazandığı için kendilerini demokratikleşmeye mecbur hissetmişlerdir (Dursun, 2005: 178-179; Huntington, 2007: 42; Karadağ, 2005: 316). Kazananlarla birlikte hareket etmek ve onların değerlerini paylaşmak Batılı devletler tarafından kabul görmede etkili olur düşüncesiyle hareket edilmiştir.

Demokrasiye geçişte sadece dış faktörlerin belirleyici olduklarını söylemek gerçekçi olmasa gerek. Bazı iç faktörler de bu yolu açmada etkili olmuştur. Askeri-sivil bürokrasi ile zengin toprak sahipleri arasında o zamana kadar mevcut olan işbirliği

azalmıştı. Recep Peker'in de içinde bulunduğu bir grup, devletçilik politikasının daha katı bir şekilde uygulanmasını isterlerken, cumhuriyet dönemiyle yeni yeni oluşmaya başlayan burjuvazi ise artık iktidara gelmeye çalışıyor ve özel sektörün yolunun açılmasını talep ediyordu. Savaş döneminde izlenen ekonomi politikası ile halkın geniş bir bölümü daha da yoksullaşmıştı. Bu kesimlerin CHP'ye olumsuz bir bakışı vardı. Dolayısıyla kurulacak bir parti rahat bir şekilde bu tabanın oyunu alabilirdi (Çufalı, 2005: 405-406; Tuncel, 2005b: 723). Tek parti iktidarının varlığı dolayısıyla, bütün olumsuzlukların tek sorumlusu olarak CHP görülüyordu.

Kara'ya göre, İnönü'nün istediği şey, gerçek bir muhalefet hareketi değildi. CHP'nin hegemonyası altında, görünüşte çok partili bir yapı oluşturmaktı (Kara, 1994: 268-269). Heper'e göre, İnönü çok partili hayata geçmeden önce orduya danışmış ve onları yeni süreçte de Atatürk ilkelerinin tehlikeye düşmeyeceği ve ordunun sistemin koruyucusu olma işlevini sürdürmeye devam edeceğini belirterek ikna etmiştir. Bu tarihten itibaren ordu kendini Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlar ve ilkeler ile özdeşleştirmeye başlamıştır (Heper, 2006: 102). Her ne kadar ordu siyasete o zamana kadar karışmamış olsa da, sisteme müdahale edebilme potansiyeline sahipti. Ordunun onayı olmadan çok partili düzene geçmek pek kolay olmayacaktı.

Demokratikleşme bir anda gerçekleşen bir şey değildir. Belirli aşamalardan geçilerek ulaşılabilmektedir. Uygulamada bazı ülkelerin demokratik yönetimlere geçmelerinden bir süre sonra ters dalganın bunu takip etmesi sonucunda, tekrar otoriter rejimler haline geldikleri görülmüştür. Bunun nedeni ise demokratikleşmek için gerekli olan şartların tam olarak oluşmamış olmasıdır. Demokratik kurumlar ve yöntemler gerektiği gibi kurumsallaşamamış ve pekişememişse, bir geri dönüş söz konusu olabilmektedir. Demokratikleşme sonuç itibarıyla bir süreci ifade etmektedir. Her ülkenin bu sürecin farklı aşamasında olduğu söylenebilir. Türkiye daha öncede bahsedildiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili demokratik sisteme geçtiği halde, hala daha askeri müdahalelerin mevcut olmasının nedenini bu bağlamda, demokratik sistemin henüz daha kurumsallaşamamış ve yeterince pekişmemiş olmasında aramak gerekir. Yani, her ne kadar otoriter tek parti iktidarından, demokrasiye geçilmiş olsa da demokrasinin olmazsa olmazı olan kurumlar pekişmemiştir (Dursun, 2005: 179-180). Devlet ile toplum arasındaki ilişki ulus-inşası şeklinde tekçi bir yapı taşımaktaydı. Dolayısıyla sistem demokrasiye göre tasarlanmamıştı. Yaşanan krizlerin temelinde yatan faktörlerin başında bu durum gelmektedir (Dursun, 2004: 200). Bu süreçte bütün siyasi görüşlerin temsilini mümkün kılan bir yaklaşım sergilenmediğinden yeni partilerin kurulmasına ya izin verilmemiş ya da kontrolden çıktığı düşünüldüğünde kapatılmıştır. Dolayısıyla siyasi partilerin devamlılığı ve demokratik seçimlerin yapılması mümkün olamamıştır.

Her ne kadar demokratik seçimler ile iktidar el değiştirmiş olsa da henüz daha siyasal rekabetin sınırları, iktidar-muhalefet ilişkileri, ortak anlayış ve davranış şekilleri geliştirilememişti. Bu dönem bütün bu kurumsal yapıların ilk kez ortaya çıktığı ve denendiği bir zaman dilimiydi (Turan, 1994: 451). Cumhuriyetin kurucu partisinin siyasal kültürü de demokratikleşmeye uygun bir ortamın oluşmasına fırsat vermemekteydi. CHP, seçimi kaybettikten sonraki dönemde de “...devletçi asker ve sivil yönetici elitlerin, dine karşı açık ve kesin tavır alanların, materyalist ve pozitivistlerin partisi olma özelliğini korudu” (Dursun, 2004: 276).

Bütün bu değişimlere rağmen tek-parti zihniyeti devam etmiştir. İktidarı devralan DP'nin siyasal kültürü ve uygulamaları da ülkede demokratikleşmenin derinleşmesinin önünde bir engel teşkil etmekteydi. Demokrat Parti (DP)'de, iktidarın sınırsız olduğu ve kısıtlamanın mümkün olmadığı düşüncesi hakimdi. Muhalefetin bütün faaliyetleri kontrol edilmek istendi ve devlet imkânlarından tek taraflı olarak faydalanma yoluna gidildi. Parti içi muhalefete karşı da tahammül edilememiştir. Asker-sivil elitlere kuşkuyla yaklaşarak, kendine yeni ortaklar (toplumsal kesimler) bulma yoluna gitti (Turan, 1994: 452-453). Türk siyasal kültürü demokratik bir yapının yerleşmesi için gerekli olgunluktan çok uzaktı.

3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi

1950'de yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazandı. Demokrasinin kurumsallaşması için bu dönemde önemli adımlar atılmış olduğu halde, demokratik kurumlar gerekli olduğu kadar pekişmediler. Bu dönemde en başta iktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerde bu kurumsallaşma yetersiz kalmıştır. Türk siyasal kültüründe muhalefete olumlu gözle bakılmamıştır. Bundan dolayı çok partili döneme geçildikten sonra iktidar partilerinin muhalefete karşı tahammülsüz davrandıkları ve bunun da askeri darbelere giden yolda önemli bir etken olduğu söylenebilir (Dursun, 2005: 182-183). İktidar-muhalefet ilişkisi günümüze kadar aynı şekilde devam etmiştir.

Bu tahammülsüzlük olayı DP ile sınırlı değildir. Tek parti döneminde muhalefetin kurumsallaşması diye bir şey mümkün olmamıştır. Arada bir ortaya çıkan muhalif tavır ve eylemler ise ağır bir şekilde bastırılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında, dünyadaki konjonktürün de zorlamasıyla muhalefetin kendini meşru bir zeminde ifade edilebilmesine göz yumulmuştur. 1946'da DP kurulduktan sonraki dönemde CHP'nin tutum ve davranışları ile muhalefeti meşru görmediği anlaşılmaktadır. Uluslararası konjonktürün de zorlaması ile CHP, muhalefete tahammül etmek zorunda kaldı. Muhalefette kaldığı dönem içerisinde CHP'nin tahammülsüzlüğünden durmadan şikâyetçi olduğu halde, kendisi iktidar olduktan sonra, aynı olumsuz tavırları DP de sergilemiştir. Bu durum iktidar-muhalefet ilişkisinin kurumsallaşmasını olumsuz etkilemekle kalmamış, sistemi krize sokmuştur ve sonunda darbenin gerekçelerinden biri haline gelmiştir. DP, sadece CHP'ye karşı

değil, diğer muhalefet partilerine ve kendisine muhalefet eden toplum kesimlerine karşı da tahammülsüz davranmıştır. Hatta kendi içerisindeki muhalifleri tasfiye etme yoluna gitmiştir (Dursun, 2005: 184-186). Tek, bölünmez ve parçalanmaz bir egemenlik anlayışı hakimdi ve bu egemenliği kullanmaya sadece iktidar partisinin lideri sahipti.

Basın ve CHP'yi baskı altına almak için mecliste 15 kişiden oluşan bir "Tahkikat Komisyonu" kuruldu. Buna muhalefet, basın ve üniversiteler çok sert tepki gösterdiler. Her gün yeni yasaklar ve baskılar geliyordu. İnönü ise hükümeti tehdit ediyordu (Dursun, 2000: 37-45; Çavdar, 2004: 75-77). Bu dönemdeki mücadelenin bürokratik merkez ile demokratik kenar arasında olduğu söylenebilir. Bir tarafta cumhuriyetin kurulması ile oluşan sosyo-politik düzenin korunması için mücadele eden merkez (bürokrasi ve aydınlar), diğer tarafta ise değişim talep eden kenar vardı. Merkez, askeri seçkinleri de kapsadığı için güç kullanma tekeline sahipti (Kalaycıoğlu 1994: 472). Mücadelenin sertleşmesi, toplumda kutuplaşmayı beraberinde getirmekteydi. İktidar-muhalefet ilişkisinin gerilim seviyesi toplumsal katmanlara yansımaktaydı.

Demir'e göre 1950 sonrası dönemde yapılan seçimleri DP ezici çoğunlukla kazandığı için, CHP'liler demokratik yollarla tekrar iktidara gelmelerinin mümkün olmadığını fark ettiler ve askerinin desteği ile DP'yi iktidardan uzaklaştırmaya çalıştılar. DP bu durumu sezdiği için CHP'yi sindirme politikası izlemeye başladı (Demir, 2002: 159).

Asker ile DP arasındaki gerilimin oluşmasında, DP'nin 1950'de orduda gerçekleştirdiği tasfiye etkili olmuştur. Genelkurmay Başkanının arabasının plakasının kırmızı olmaması dahi bir rahatsızlık gerekçesi olarak algılanıyordu. Fakat bu gerginliğin artmasında farklı gelişmelerin özellikle 1954'ten itibaren etkili olmaya başladığı söylenebilir. Bu dönemden itibaren ordu içerisinde darbeci oluşumların oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu oluşumların sayılarında 1957 sonrasında artış olmuştur. 1958'de Dokuz Subay olayı cereyan etmiştir. Darbeciler cezalandırılmadığı gibi, darbecileri ihbar eden subay cezalandırılmıştır. Adnan Menderes ordunun siyasilere bağlılığına çok güveniyor ve darbe ihtimalini pek gerçekçi görmüyordu (Dursun, 2001: 32-33). O döneme kadar siyasete müdahil olmamış olması dolayısıyla ordunun hep tarafsız kalacağı umulmuştur.

Küçük, ortaya çıkan bunalımı şu şekilde yorumlamaktadır: "Fiiliyatta varlığından bahsedilen bu bunalımın, gerçekte CHP destekli üniversite hocaları, gazeteciler ve subayların büyük oranda abartısı neticesinde suni olarak meydana getirilen bir "bunalım görüntüsü" olarak düşünüyorum" (Küçük, 2005: 73).

Bu gelişmelerin sonunda ülkede siyasal ve sosyal bir kriz yaşanmıştır. İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar ülkede kardeş kavgasının çıkmakta olduğu izlenimini vermiştir. Diğer sebeplerin de etkisi ile ordu içerisinde bir grup subay 27

Mayıs 1960'da darbe gerçekleştirmiştir. Bu darbe, darbe taraftarı toplumsal kesimler tarafından krizin aşılması için olumlu bir adım olarak görülmüştür (Dursun, 2005: 186). Bu kesimler aslında demokrasiye ve halkın iradesine şüphe duyuyorlardı (Dursun, 2000: 57). Normal yoldan CHP'nin iktidara gelerek toplumu şekillendirmesinden ümidini kesmiş olan bürokratik-askeri elitler, askeri darbeyi bir kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir.

Toker'e göre askeri darbe İsmet İnönü'nün bilgisi dışında gerçekleşmiştir. Fakat İnönü'ye göre krizin aşılmasında başka bir çare kalmamıştı (Toker, 1991: 11). Cem'e göre ise darbenin gerçekleşmesinde bürokrasinin etkisi çok büyüktür. Bu dönemde CHP darbe taraftarı tutum almıştır (Cem, 1998: 366-367).

1946'da çok partili demokratik sisteme geçilmesi ile birlikte asker ve sivil bürokrasi gücünü büyük ölçüde eşraf ve burjuvaziye kaptırmıştı. Bürokratların yüz yıllık oluşturdukları şemanın dışına çıkılmaktaydı bu yeni sınıfın yönetiminde ve bu durumdan oldukça rahatsız oluyorlardı (Turhan, 1991: 172; Yılmaz, 2005: 301-302). Askerin darbe yapmasının üç temel nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, askerin maddi durumunun zayıflaması, ikincisi toplumsal statülerinin gerilemesi ve üçüncüsü, Demokrat Partinin orduyu denetim altına almak için, ordunun otonomisini yok etmesiydi (Turhan, 1991: 172). Bu faktörler zamanla hükümete karşı antipatiyi arttırmıştı.

27 Mayıs darbesi ile adeta 1950'de Demokrat Parti'nin başa gelmesinin rövanşı alınmış oluyordu (Dursun, 2000: 53; Tuncel, 2005: 618). DP'nin kapatılması için bir grup CHP'li cunta nezdinde girişimde bulundu (Toker, 1991: 76-77). Askeri cunta İnönü'yü ordunun büyük ve muzaffer komutanı olarak görüyor ve ona karşı büyük bir sevgi besliyorlardı. Org. Cemal Gürsel'in İnönü'nün sözlerine birer peygamber buyruğu gibi uyulacağını söylemesi bunun en güzel göstergelerinden biridir (Toker, 1991: 83-84). CHP'nin karşı olması durumunda bir darbe gerçekleşmezdi.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez vuku bulan darbe ile halkın temsilcilerinin iktidardan uzaklaştırılmalarına nasıl tepki verileceğini ne yönetim ne de halk biliyordu. Osmanlı Devleti döneminde sultanların hal edilmesi ve yerine başkasının geçirilmesi halkı pek ilgilendirmiyordu. DP ile iyi ilişkileri olmayan aydınlar, üniversiteler, basın başta olmak üzere bazı kesimler tarafından bu darbe büyük bir mutlulukla karşılandı (Dursun, 2000: 7-8; Özgür, 1999: 158-159). Halkın tepki gösterdiği ve darbeye karşı durduğu söylenemez. Cumhuriyet sonrası dönemde muhalif tavırların çok sert bir şekilde cezalandırılmış olması halkı sindirmişti.

MBK (Milli Birlik Komitesi), içlerinde 235 generalinde olduğu 4000'i aşkın subayı emekliye ayırdı. Bunlar ordudaki radikal kesimdi; yani yönetimin siyasilere devrine karşı çıkanlardı. 28 Ekimde ise 147 öğretim üyesi üniversiteden uzaklaştırıldı (Çavdar, 2004: 92). Darbe sonrasında sadece DP değil, darbe taraftarı olan bazı asker ve sivillerin de zarar gördüğü söylenebilir.

CHP açık bir şekilde darbeyi destekliyor ve onun nimetlerinden faydalanmaya çalışıyordu. 1959'da CHP 14. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen "İlk Hedefler Beyannamesi"nde talep edilenlerin, darbe sonrasında cunta tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Bu taleplerden bazıları şunlardır: Anayasa mahkemesi, planlama teşkilatı, çift meclis, özgür basın, özerk üniversite, özerk radyo, yargı güvencesi (Dursun, 2000: 71-72; Çavdar, 2004: 72). Bu bile CHP ile ordu arasındaki gönül birliğinin varlığını ispat etmeye yeter. Heper, bu görüşe pek katılmamaktadır. Ona göre Türk ordusu darbelerden sonra da tarafsızlığını devam ettirmiştir (Heper, 1998: 224). Ordunun siyaset kurumuna karşı tarafsız olduğunu söylemek pek doğru olmaz. CHP ile ordunun ilkesel anlamda bir uyumu olduğu ve seçilmişlere mesajların gerek görüldüğünde asker vasıtasıyla verildiği ortadadır.

Askeri müdahalelerden sonra ortaya çıkmış olan krizlerin aşılması ile yetinilmemiştir. Bu dönemlerde demokratik sürecin ve kurumların yeniden düzenlenmesine önem verilmiş ve sistem krizleri çözebilecek araçlarla donatılmıştır. Sistemin bu dönemlerde yeni şartlara uygun olarak restore edildiği söylenebilir. Ara dönemlerde yapılan restorasyon ile kısa vadede olumlu sonuçlar alınsa bile, halkın bu yeni tanzimde katkısı ve onayı söz konusu olmadığı için, bir süre sonra yeniden kriz ortaya çıkmakta ve bunu takiben yeni bir darbe gerçekleşmektedir. Bu kısır döngü içerisinde çıkmaz devam etmektedir (Dursun, 2005: 180-181). 1961 Anayasası ilerici bir karakter taşımakla beraber, hazırlanış sürecinin meşruiyeti dolayısıyla kısa zamanda işlevsiz hale gelmiştir.

1960 darbesi sonrasında atılan tüm adımların gayesi, yönetimi siyasal elitlerden alarak, tamamen bürokratik kadrolara vermektir (Turhan, 1991: 174). Dursun'a göre, 1924 Anayasasının oluşturmuş olduğu Birinci Cumhuriyet, darbe ile sonlandırıldı ve 1961 Anayasası ile İkinci Cumhuriyet kurulmuş oldu (Dursun, 2005: 187). Anayasa'nın başlangıç bölümünde, 27 Mayıs darbesi meşrulaştırılarak, ulusun direnme hakkının bir sonucu olarak gösterildi. Bu yaklaşım daha sonraki darbelere de gerekçe oluşturmuştur (Çavdar, 2004: 101).

1961 darbesi sonrasında Anayasa ile getirilen yeni kurumlar, askeri vesayet sisteminin kurumsallaşmasını sağladı. Anayasa ile çift meclis uygulamasına geçildi. TBMM, Millet Meclisi ve Senato'dan oluşacaktı. Millet Meclisi nispi temsil sistemi ile seçilen 450 milletvekilinden oluşurken, Senato çoğunluk sistemi ile seçilen 150 üye ve Eski Milli Birlik Komitesi üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacak 15 üyeden teşekkül edecekti. Senato üyesi seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş ve üniversitede okumuş olmak şarttı (Çavdar, 2004: 102; Buran, 2005: 569; Dursun, 2004: 380). Yasalar önce Mecliste görüşüldükten sonra Senato'ya gönderilirdi. Bazı özel durumlarda ise ikisi birlikte toplanırdı. Bu iki meclise birden TBMM denmekteydi. Bu yapı ile partinin çoğunluk diktasının önü kesilmek ve almayı düşüneceği radikal kararların engellenmesi amaçlanmıştı. Senato kurulu düzenin garantisi olarak görülmekteydi (Çavdar, 2004: 102). Senato içinde

eski Milli Birlik Komitesi üyelerinin de yer alması, Millet Meclisi tarafından alınan kararların Senato'da engellenmesine daha fazla olanak vermekteydi.

1924 Anayasası yasamaya anayasayı yorumlama yetkisini vermişti (Erdoğan, 2005: 104). CHP'ye göre DP Anayasayı sık sık ihlal etmişti ve bu yolla çoğunluk baskısını temin etmişti. 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi kuruldu. Sağ iktidarlar tarafından bu mahkeme ulusal egemenliğin tecellisinin önünde bir engel olarak görüldü ve eleştirildi (Çavdar, 2004: 102-103). Erdoğan'a göre Türkiye gibi bürokratik yönetimin resmi ideolojiye dönüştüğü ülkelerde anayasal yargı vatandaşların aleyhine, ideolojik devletin takviyesine hizmet edebilmektedir (Erdoğan, 2005: 28). Meclisin aldığı kararlar Anayasa Mahkemesi vasıtasıyla kontrol edilmiş ve gerek görüldükçe siyasi partiler yasaklanabilmiştir. Siyaset kurumunun üzerinde ciddi bir vesayet organı işlevini görmüştür.

Siyasal iktidarın üniversitelere baskı kurmasını ve bazı öğretim üyelerinin görevden alınmasını engellemeye dönük olarak bazı düzenlemelere 1961 Anayasasında yer verilmiş ve üniversitelere özerklik tanınmıştır. Daha önceki dönemde DP'nin radyoyu kendi propaganda aracı olarak kullanmış olması dolayısıyla CHP İlk Hedefler Bildirisi'nde bu kurumun özerk bir yapıya kavuşturularak, hükümetlerin kontrolünden çıkarılmasını talep etmişti. CHP'nin bunu talebi de 1961 Anayasasında karşılık buldu ve TRT özerkleştirildi. 1961 Anayasası ile yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesine dönük düzenlemeler de yapıldı. Yasama ve yürütme organlarının yargı kararlarını değiştiremeyecekleri ve uygulamasını geciktiremeyecekleri de Anayasa tarafından belirtilmektedir. Yine hakimlerin azlolunamayacağı ilkesine de yer verilmiştir (Çavdar, 2004: 105-108).

Demokrasilerde asker, sivilin denetimi altında olduğu halde, 1961 Anayasası ile bu yöndeki uygulamaya bazı istisnalar eklenmiştir. Yasama içerisinde MBK üyelerine yer verilmiş olması bu yöndeki düzenlemelerden biridir. Askeri Yargı ve Askeri Yargıtay Anayasal kurum durumuna getirilmiştir. Yürütme içerisinde askeri bürokrasiye imtiyazlı bir yer verilmiştir (Küçük, 2005: 76).

Darbeye meşruiyet kazandırmak için eski hükümet üyelerinin cezalandırılmasının gerekliliğine inanılmaktaydı (Dursun, 2000: 73; Çavdar, 2004: 95). Hatta ölüm cezalarının verilmesiyle darbenin meşruiyetinin sağlanacağına inananlar da vardı. Yargılama sonucunda içlerinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da bulunduğu 15 kişiye idam kararı verildi. Bunların içinden Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamını Milli Birlik Komitesi onaylarken, diğerleri farklı cezalara çarptırıldılar. Bu idamlara karşı toplumda büyük bir şaşkınlık vardı ve en ufak bir tepki gösterilmedi. Halkta bir sinmişlik ve çaresizlik durumu hakimdi (Dursun, 2000: 89-91). Siyasilerin idamı ile, gelecek dönemlerde yönetime gelecek olanlara da mesaj verilmiş olmaktadır.

Dinin denetim altında tutulmasının gerekliliğine inanılmaktaydı. Bu nedenle 1961 Anayasasının 19. maddesinde ve 1965’de hazırlanan Siyasal Partiler Kanunu’nda bireylerin ve partilerin dini siyasetle kullanılması yasaklandı (Toprak, 1994: 394). Arslan’a göre Cumhuriyet en iyi ihtimalle dine kayıtsız, daha hoşgörüsüz biçiminde ise dine düşmandır. Çünkü hakiki mürşit ilimdir, akıldır. Geri kalan her şey insanlığın gelişiminin önünde bir engeldir (Arslan, 1999: 197). Aydınlanma düşüncesinin etkisi Türkiye’de uzun yıllar devam etmiştir. Din ilerlemenin ve gelişmenin önünde bir engel olarak görülmekteydi.

DP’nin Türkiye’nin her yerinde yapmış olduğu örgütlenme ile halkın teveccühünü kazanmakta etkili olduğunu düşünen cunta, yeni dönemde kurulacak olan partilerin halk ile aynı şekilde bağlantı kurmalarını engellemek için, partilerin ilçe kademesinin altında oluşturdukları “ocak-bucak” örgütlenmesini yasakladılar (Vural Dinçkol, 2005: 395). Genel oya (halka) ve bu oy sonucu ortaya çıkan organlara karşı cuntada büyük bir güvensizlik söz konusu olduğu için yürütmenin gücünü zayıflatma ve ikinci planda tutma yoluna gidilmiştir. İktidar olabildiğince fazla organ arasında paylaştırılmıştır. Yasama ve yargıdan bahsedilirken “yetki” kelimesi, yürütmeden bahsedilirken ise “görev” kelimesi kullanılmıştır. Buradaki mantık ise şöyle olsa gerek. Eğer yürütmeye belli yetkiler verilirse, bu yetkiler kötüye kullanılabilir (Kuzu, 2005: 204). Dolayısıyla yürütmeye sadece “görev” verilebilir.

Halk tepkisini idamlardan 1 ay sonra yapılan seçimlerde gösterdi. Askerin bütün baskı ve sindirme girişimine rağmen, Demokrat Parti’nin temsilcisi olarak ortaya çıkan Adalet Partisi (AP) oyların %34,7, CHP %36,7’sini almıştı. Aslında AP ile aynı çizgide olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) de dikkate alındığı zaman, bu sonuçlar CHP için çok kötüydü, oyları azalmıştı (Dursun, 2000: 93; Çavdar, 2004: 114-115). Asker bu şartlar altında iktidarı seçilmişlere devretmek istemiyordu. 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanının da bulunduğu on general ile 28 albay “21 Ekim Protokolü”nü imzaladılar. Protokolde seçimleri iptal etmekten, siyasi partileri yasaklamaya ve MBK’ni lağvetmeye kadar çeşitli tehditler bulunuyordu. Bu müdahale kararının meclisin açılmasından önce yürürlüğe konulması düşünülüyordu (Dursun, 2000: 93-94; Dursun, 2003: 19-20).

Bu gelişmeden sonra Cemal Gürsel partilerin temsilcilerini Çankaya’ya davet etti ve onları “Çankaya Protokolü”nü imzalamaya mecbur bıraktı. Bu protokole göre MBK’nin emekliye ayırdığı subaylar yeniden görevlendirilmeyecekler, Yassıada’da mahkûm edilenlere af getirilmeyecek, Gürsel Cumhurbaşkanı seçilecek ve İnönü’de Başbakan olacaktı. MBK kendi hazırladığı Anayasayı ihlal ediyor ve siyasi partileri baskı altına almış oluyordu (Dursun, 2000: 94). Siyasetin ne şekilde işleyeceğini ordu belirlemek istiyordu. Bu durum seçimleri anlamsızlaştırıyordu.

Yeni dönemde her ne kadar askerin istediği tarzda bir hükümet kurulmuş olsa da sorunlar bitmemişti. Askerin içerisinde gidişattan rahatsız olanlar mevcuttu. Onlar yeniden darbe planları yapıyorlardı. Bu girişimlerden en önemlisi Harp Okulu Ko-

mutanı Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'de yaptığı darbe girişimidir. Ordunun üst tabakası bu girişimi desteklemediği için başarısız oldu. Aydemir ve arkadaşları çıkarılan bir yasayla af edildiler. Fakat 20/21 Mayıs 1963'de yeni bir darbe girişiminde bulundular. Tutuklanan Aydemir ve arkadaşları mahkeme kararı ile idam edildiler (Dursun, 2000: 98-99; Demir, 2002: 169). İkinci darbe girişimi sırasında 1'i albay olmak üzere 8 asker ölmüştü (Demir, 2002: 160). Türkiye'de gerçekleştirilen darbeler ve darbe girişimlerinde bulunanlar cezalandırılmamışlardır. Ya görevlerinde emekliye kadar çalışmışlar, ya da emekliye ayrılmışlardır. Emekliye ayrılanlar ise siyasi partiler tarafından kapışılmıştır. Bu durumun tek istisnası Aydemir'in ikinci darbe girişimidir. Onun cezalandırılmasının nedeni ise, komuta zincirinden ayrılarak işi daha alt seviyede olan askerlerle halletmeye kalkışmasıydı. Yani darbe girişimi dolayısıyla değil, hiyerarşiyi çiğnediği için cezalandırılmıştır. Bu girişimde bulunan Harbiye öğrencileri okuldan atıldıkları halde, korunmuşlardır. İstedikleri üniversitelere yerleştirilmişlerdir. Aydemir'in darbe girişimlerini iktidarda bulunan CHP, koalisyon ortakları üzerinde baskı kurmak için kullanmıştır. Hatta Özgür'e göre bu girişimler CHP tarafından desteklenmiştir (Özgür, 1999: 158). Askerin varlığı sayesinde CHP'nin yönetimde etkili olmaya çalışması darbeci zihniyetin ordu içerisinde varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur.

Demokrat Parti çizgisinde bir partinin tek başına iktidara gelmesini engellemek amacıyla seçim sistemi değiştirilerek "Milli Bakiye Sistemi" getirildi. Fakat 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP beklentilerin çok üzerinde oy alarak (%52,9) 240 milletvekili çıkardı. 1969 seçimlerinde ise AP oyların %46,5'ini alarak 256 milletvekili çıkartırken, CHP ise oy kaybına uğramış ve 143 milletvekili çıkarmıştı (Dursun, 2000: 100-105; Dursun, 2003: 22). Gerek aydınlar içerisinde, gerekse solda bir kesim seçim yoluyla iktidara gelmelerinin mümkün olmadığını düşünmeye başlamışlardı. Ülkenin kalkınmasının ve Anayasada belirtilen reformların yapılmasının ancak "Zinde Güçler" olarak adlandırılan asker, aydın ve ilerici örgütler tarafından darbe yoluyla iktidarın ele geçirilmesiyle yapılabileceğini düşünüyorlardı. Nitekim 1969'da yayına giren Devrim dergisi, tek parti iktidarının gerçekleşmesi için askeri kışkırtıyordu. Darbenin oluşması için gerekli ortamın oluşturulması için mücadele ediyordu. Dünyanın değişik yerlerinde yapılan askeri darbelere övgüler diziyorlardı (Dursun, 2000: 108-126; Çavdar, 2004: 117-121). Darbeler ancak belli toplumsal kesimlerin desteği ile hayata geçirilebilir. Bundan dolayı darbe yaptığı için askerin eleştirilirken onu teşvik eden sivillerin masum gösterilmesi doğru bir yaklaşım tarzı değildir.

1950'li yıllarda askerin ekonomik olarak durumu kötüleşmişti. Artan fiyatlara karşın, maaşları gerekli oranda artmamıştı. Adları gazinolarda "gazozcu"ya çıkmıştı (Dursun, 2000: 46). Fakat özellikle 60'lı yıllarda durum çok değişmiştir. Kurulan OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) sayesinde ticarete girmişlerdir. Askerin maaşını arttırmaya dönük yasalar çıkarılmıştır. Generaller elçi olarak yurt dışına gönderiliyorlar, birçok emekli subay bürokrasinin değişik kollarında üst makamlara getirili-

yordu. Generaller artık ayrıcalıklı bir konuma kavuştukları için statükonun korunması taraftarıydılar (Tuncel, 2005a: 619).

3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

1961 Anayasası ile demokratik siyasal hayata geri döndükten sonra geçen 10 yıllık süre içerisinde, yeni oluşturulan düzen ihtiyaçlara cevap veremez hale geldiği için, bir restorasyona ihtiyaç duyuldu (Dursun, 2005: 187). 1969'da dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de gençler değişim talepleri ile sokaklara döküldüler (Dursun, 2000: 8). 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de ikinci kez yaşanan ters dalga sonucunda demokrasiden otoriter yönetime geçildi. Bu kez işlem daha değişik bir yöntemle gerçekleştirildi. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının birlikte imzaladıkları "muhtıra" radyodan okundu. Bu muhtıradaki komutanlar demokratik seçimlerle iş başına gelmiş olan hükümetin istifasını ve Atatürkçü bir anlayışla anayasanın öngördüğü düzenlemeleri yerine getirebilecek güçlü bir hükümetin kurulmasını talep etmekteydiler. Eğer bu talepler yerine getirilmezse ordunun yönetime tamamen el koyacağı ihtarı da yapılmaktaydı (Dursun, 2005: 187; Çavdar, 2004: 193; Turhan, 1991: 176-177). Özbudun, 12 Mart Muhtırasını demokrasinin yeniden dengelenmesi olarak görmektedir. Çünkü Anayasa yürürlükten kaldırılmadığı gibi, ne meclis dağıtılmıştır ne de siyasal partiler kapatılmıştır (Özbudun, 2007: 29). Fakat bu muhtıra Anayasaya uygun olmayan bir girişimdi ve dolayısıyla bunu demokrasinin yeniden dengelenmesi olarak değil de, sistemin yeniden askeri elitlerin istediği şekilde yapılanması olarak değerlendirmek gerekir.

Bu muhtıraya ülkeyi götüren farklı nedenler olmakla beraber en önemlisi, 1961 Anayasasının getirdiği yeni sistemin kurumsallaşamamasıydı. Bu yeni sistem daha önceki döneme göre daha liberal içerikliydi; birey hak ve özgürlüklerine önem veren bir sistem durumundaydı. Fakat belki de daha da önemlisi, milli egemenliği TBMM'nin diğer kurumlar ile birlikte kullanılmasını öngörmekteydi. Bu durumla yürütmenin hareket alanını daraltmayı amaçlamaktaydı. 1961 Anayasasının kurumsallaşamamasındaki en önemli neden, bunun yapılış tarzından kaynaklanmaktadır. DP kapatılmış olduğu için sürecin dışında kalmıştı. Yeni Anayasayı yapmak için oluşturulan "Kurucu Meclis" 23 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi ile 273 sivil den teşekkül eden Temsilciler Meclisinden oluşmaktaydı. Bu mecliste toplumun önemli bir kesimi temsil edilmemişti. Üyelerin bir bölümü faaliyetini sürdüren partilerin kendi seçtikleri temsilcilerden oluşurken, bir bölümü de iki dereceli seçimle tespit edilmişlerdi. Ayrıca barolar, öğretmen örgütleri, sendikalar, yargı organları, üniversiteler gibi örgütlerden gelen temsilciler de vardı. Temsilciler Meclisi'nde CHP'nin 222 temsilcisi vardı. Toplumun yaklaşık yarısının tek bir temsilcisinin olmamış olması, Anayasasının tartışmalı olmasının temel nedeni olmuştur. Anayasa yapım sürecine katılmayanlar sonraki dönemlerde eleştirilerini yoğunlaştırmışlardır. Anayasa'nın topluma "bol" geldiği hep tekrarlanmıştır ve krizin derinleşmesinde bu durum etkili olmuştur (Dursun,2005: 187-189; Dursun, 2003: 13-

17). En ideal düzenleme dahi toplumsal destek sağlanmadan yapılmış olsa, kısa sürede yıpranır ve işlevsiz hale gelir. Toplumsal olarak meşruiyetten yoksun olması dolayısıyla 1961 Anayasası toplumun önemli bir kesimi tarafından benimsenmemiştir.

Yeni oluşturulan sistemin kurumsallaşamamasının nedenlerinden birini ise, sistemin niteliği oluşturmaktadır. DP iktidarı dönemindeki krizi dikkate alarak, seçimlerde kazanan partinin ülke yönetiminde etkisini olabildiğince azaltmıştı. Anayasa'nın 4. maddesine göre "millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır." Anayasa ile oluşturulan bazı bürokratik organlar ile seçilmiş hükümetin birlikte egemenliği kullanmaları esası getirilmişti. Oysa 1924 Anayasasının 4. maddesine göre "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder." Yani millet adına egemenliği kullanmada tek yetkili organ TBMM idi (Dursun, 2005: 189-190; Küçük, 2005: 74-75; Karatepe, 2005: 250-251). Bu yolla siyasi elitin kontrol edilmesi amaçlanmaktaydı.

1965'ten muhtıraya kadar olan dönemde ülkeyi tek başına yöneten Adalet Partisi (AP), 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilemeyeceğini dile getirerek değiştirilmesini isterken, muhalefetteki CHP ise Anayasada bir sorun olmadığını, hükümet uygulamak istemediği için problemlerin çıktığını, hükümete kendileri geldiği takdirde sorun kalmayacağını savunuyordu (Dursun, 2005: 190). Hem iktidar hem de muhalefet bir uzlaşma için gerekli çabayı göstermekten uzaktılar.

Muhtıradan 4 gün sonra darbe yanlısı olan 5 general/amiral ile 8 albay emekliye sevk edildiler. Aslında darbecilerin bir bölümü diğer bir bölümünü tasfiye ettiler. Hatta bu muhtıranın amacının ordu içerisindeki darbe yanlısı radikallerin tasviyesi olduğu iddia edilmiştir (Dursun, 2000: 136-137). Türköne'ye göre her askeri darbe ordu içerisinde bir hesaplaşmayı beraberinde getirmektedir, bu da orduyu yıpratmaktadır (Türköne, 2005). İlk bakışta darbe AP iktidarına ve Süleyman Demirel'e yapılmış gibi görünüyordu, fakat zamanla bu darbenin daha ziyade sola dönük olarak yapıldığı ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2004: 215; Baydur, 1997: 318-319). Muhtıra sonrası atılan adımlar, darbenin sola dönük yönünü öne çıkarmıştır.

Muhtıra döneminde seçilmiş organların varlığı sözde devam etmekle beraber otoriter bir yönetim 14 Ekim 1973'e kadar sürmüştür. Bu dönemde ordunun vesayeti altında meclis faaliyetlerini yürütmüştür. Bu dönem zarfındaki gerek Anayasa değişikliği, gerek diğer bütün karar ve uygulamalar askerin baskısı ve yönlendirmesi ile seçilmişlerden oluşan hükümetlerce yerine getirildiler. Sistem restore edilerek devletin erki arttırılmıştır. Anayasanın bazı liberal öğeleri sınırlandırılmıştır. Silahlı kuvvetler bu dönemde de tıpkı daha önce olduğu gibi, kendi ayrıcalık ve özerkliklerini daha da arttırmıştır (Dursun, 2005: 190). Her bir askeri müdahale sonrasında asker kendine alan açmış ve kazanımlar elde etmiştir.

Bu dönemde de asker bazı kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımların belki de en önemlisi askeri yargının alanının genişletilmesidir. Yapılan düzenlemeyle askerlerle ilgili idari eylem ve işlemlerle ilgili yargısal denetim, yeni oluşturulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verildi. Daha önceden denetim yetkisi Danıştay'da idi. Sıkıyönetime geçişin kolaylaştırılmasının yanısıra, ordunun elindeki devlet mallarının aleni ve açık bir şekilde denetlenmesi usulünden de vazgeçilmiştir (Dursun ve Yurttaş, 2006: 233-234; Küçük, 2005: 87). TSK aynı zamanda Sayıştay denetiminden de muaf tutulmuştur (Özbudun, 2007: 102). Devlet içerisinde özerk bir yapılanmaya dönüşen askerin sivil denetimden muaf tutulması, demokratik bir devlet yapılanmasında olmaması gereken bir durumdur.

Muhtıradan radikal sol kesim büyük bir memnuniyet duyuyordu. Gazete ve dergilerde bu yaklaşım açık bir şekilde dile getiriliyordu (Dursun, 2000: 143-151; Dursun, 2003: 64-70). Fakat zamanla muhtıranın mahiyetinin farklı olduğunu gören sol aydınlar, desteklerini çektiler. Özellikle radikal sol örgütlere karşı sert önlemler alınıyor, sendikaların toplantıları ve gençlik örgütleri yasaklanıyor, Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri on gün süreyle yasaklanıyor, radikal solun önde gelen darbe taraftarı kalemleri (İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Çetin Altan, Mümtaz Soysal) tutuklanıyorlardı (Dursun, 2000: 158). Aşırı sol gruplar askeri darbeye kışkırttıkları halde ortaya çıkan sonuçlardan büyük hayal kırıklığı yaşamışlardı.

Muhtıra sonrasında kurulan hükümetlerin Kuvvet Komutanları tarafından onaylanması ve mecliste güvenoyu alması gerekiyordu. Bakanlar Kurulunun görevi komutanların taleplerine uygun politikalar geliştirerek uygulamaya koymaktı (Turan, 1994: 300). 1961 ve 1966'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde TBMM ordunun istediği adayı seçmişti. 1973'te ise askerlerin adayı Faruk Gürler idi. Ecevit ve Demirel anlaşarak emekli asker olan Fahri Korutürk'ü Cumhurbaşkanı seçtirdiler. Bu yolla meclis kendi rüşünü ispat etmek istiyordu. Bu aslında bir yönüyle Demirel'in askerlerden rövanşı alması anlamına da gelmekteydi. Aynı zamanda muhtıra sürecini de sona erdirmişti. Asıl süreci bitiren şey ise 1973 seçimleriydi (Dursun, 2000: 160-162).

4. Sonuç

Bağımsızlık savaşında etkin rol oynamış olan asker önemini hep korumuştur. Cumhuriyet'in kurucusu ve arkadaşlarının önemli bir bölümünün asker olması bu durumun nedenlerindedir. Asker kendini yeni kurulmuş rejimle ve onun ilkeleriyle özdeşleştirmiştir. Rejimin tehlike altında olduğunu hissettiğinde müdahaleden geri durmamıştır.

Darbelerin olmasının en önemli nedeni demokrasi kültürünün olmamasıdır. Eskiden padişahın yani tek kişinin yönetimi söz konusuysen, Cumhuriyet döneminde de tek kişinin her şeyi belirlediği bir yapı oluşmuştu. Aykırı görülen bütün yapılar ve kişiler birer tehdit olarak görülmüş ve bastırılmıştır. Demokrasiye geçilmesi de

sadece toplumsal bir talep ve bu talebe verilmiş bir cevap şeklinde değil, Batı'nın da bastırması ile olmuştu. Halkın çok partili hayata geçiş arzusu ve CHP'ye karşı olan hoşnutsuzluk çok partili hayata geçiş açısından önemliydi fakat halkın bu yöndeki talebi, dış etkenlerin varlığı olmadan çok partili hayata geçilmesi için yetmeyebilirdi. CHP, iktidarı devredebilme ihtimaline hazır değildi. Yapılan 1950 seçimleri sonrasında iktidara gelen DP'de demokrasi kültürü özürlüydü ve muhalefete olumsuz yaklaşmaktaydı. CHP ise iktidara normal yollardan gelemeyeceğini anladığından bürokrasinin ve bu arada ordunun desteğiyle iktidarı dengelemeye çalıştı. Yapılan darbenin içinde olup olmadığıyla ilgili farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, CHP'nin darbeye karşı çıkmadığı tartışmasız bir gerçektir.

CHP'nin yapmayı planladıklarını darbeciler tek tek yerine getirdiler. Yapılan anayasa değişikliği ve yeni organlar (Anayasa Mahkemesi, Senato, MGK) aracılığıyla gelecekte iktidara gelecek siyasilerin kontrolünü elde tutmayı amaçladılar. İktidarı İnönü'ye devretme koşuluyla sivillere terk ettiler.

Siyasal kültürün demokrasiyi içselleştirmemiş olması dolayısıyla bir taraftan siyasi partiler arasındaki sert mücadeleler, diğer taraftan da 68 kuşağının Türkiye'ye yansımaları dolayısıyla ortaya çıkan kriz içinden çıkılmaz hale gelince asker muhtıra yoluyla siyasal sisteme müdahale etti ve istediği bütün değişiklikleri siviller eliyle hayata geçirdi.

Siyasette boşluklar olduğunda ve sorunlar demokrasinin kurum ve kuralları çerçevesinde çözülemediğinde askerin müdahalesinin yolu açılmış oluyor. Asıl sorun demokrasinin içselleştirilememiş olmasıdır.

Kaynaklar

- Akıncı, A. (2013a), "Türkiye'de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, s.93-123
- Akıncı, A. (2013b), "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtura", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 15, Sayı 2, 39-58
- Arslan, A. (1999), İslam, Demokrasi ve Türkiye, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara
- Baydur, M. (1997), "Üniformalı Demokrasi", Yeni Türkiye, Yıl 3, Sayı 17, Eylül-Ekim, s.306-322
- Bulut, Y. (2005), "21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Parlatonun Yasa Faaliyeti: Sorunlar ve Çözümler, Adnan Küçük ve diğlerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.145-164
- Buran, H. (2005), "Türkiye'de Parlamento Seçimleri, Yerel Seçimlerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Adnan Küçük ve diğlerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.553-590
- Cem, İ. (1998), Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 13. Baskı, Can Yayınları, İstanbul
- Çavdar, T. (2004), Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Çitçi, O. (2006), "Ordu-Siyaset İlişkileri", Amme İdare Dergisi, Cilt 39, Sayı 4, Aralık, s.17-44
- Çufalı, M. (2005), "Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi: 1945-1950", Adnan Küçük ve diğlerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.401-429
- Demir, O. ve A. Üzümcü (2002), "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 1/2002, s.155-182
- Dursun, D. (1999), Demokratikleşemeyen Türkiye, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul
- Dursun, D. (2000), Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul
- Dursun, D. (2001), 27 Mayıs Darbesi, Şehir Yayınları, İstanbul-2001
- Dursun, D. (2003), 12 Mart Darbesi, Şehir Yayınları, İstanbul
- Dursun, D. (2004), Siyaset Bilimi, 2. Baskı, Beta, İstanbul
- Dursun, D. (2005), "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler", Muhafazakâr Düşünce, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.175-196

Dursun, D. ve F. Yurttaş (2006), "Türkiye'de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu", Muhafazakâr Düşünce, Yıl 3, Sayı 9-10, Yaz-Güz, s.223-246

Erdoğan, M. (2005), Anayasal Demokrasi, 7. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara

Heper, M. (1994), "Atatürk'te Devlet Düşüncesi", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde, Der Yayınları, İstanbul, s.233-263

Heper, M. (1998), "Türkiye'de Devlet, Demokrasi Geleneği ve Silahlı Kuvvetler", Davut Dursun; Hamza Al (der.), Türkiye'de Yönetim Geleneği, İlke Yayıncılık, İstanbul, s.209-233

Heper, M. (2006), Türkiye'de Devlet Geleneği, Çev. Nalan Soyarı, Doğu Batı Yayınları

Huntington, S. P. (2007), Üçüncü Dalga, Çev. Ergun Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara

İzol, R. (2002), "Türkiye'de Ordu'nun Siyasi Varlık Sebepleri", Mülkiye, Cilt XXVI, Sayı 235, Temmuz-Ağustos, s.193-215

Kalaycıoğlu, E. (1994), "1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Partimonyalizm ve İstikrar", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde, Der Yayınları, İstanbul, s.469-493

Kalaycıoğlu, E. (2007), "Türkiye'de Politik Rejimin Evrim ve Yasama Sistemi", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, 3.Baskı, Aktüel Yayınları, İstanbul, s.331-349

Kara-İncioğlu, N. (1994), "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde, Der Yayınları, İstanbul, s.265-277

Karadağ, A. (2005), "Türkiye'de Demokratikleşme ve Demokratik Sistem", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.311-340

Karatepe, S. (2005), "Başkanlık Sisteminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.241-258

Keyman, E. F. (1998-9), "Kamusal Alan ve "Cumhuriyetçi Liberalizm": Türkiye'de Demokrasi Sorunu", DOĞU BATI, II/5, Kasım-Aralık-Ocak, s.57-72

Küçük, A. (2005), "Türkiye'de Anayasalar ve Anayasacılık Hareketleri", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.41-110

- Kuzu, B. (2005), "Türkiye İçin Başkanlık Sistemi", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.167-240
- Özbudun, E. (2007), Çağdaş Türk Politikası, Çev. Ali Resul Usul, 2. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul
- Özgür, A. F. (1999), "Darbe Kültürümüzde ilerlemeler", Yeni Türkiye, Yıl 5, Sayı 29, Eylül-Ekim, s.158-162
- Toker, M. (1991), Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973; Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Toprak, B. (1994), "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde, Der Yayınları, İstanbul, s.387-396
- Tuncel, G. (2005a), "Türkiye'de Bürokrasi ve Siyaset", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.603-630
- Tuncel, G. (2005b), "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 2, Aktüel Yayınları, Bursa, s.709-736
- Turan, İ. (1994), "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", Ersin Kalaycıoğlu; Ali Yaşar Sarıbay (der.), Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim içinde, Der Yayınları, İstanbul, s.439-467
- Turhan, M. (1991), Siyasal Elitler, Gündođan Yayınları, Ankara
- Türköne, M. (2005), "Adnan Menderes ve Arkadaşlarını Hatırlama", Zaman Gazetesi, 29.09.2005, www.liberal-dt.org.tr, (10.04.2008)
- Vural Dinçkol, B. (2005), "Çođulcu Demokrasilerde Siyasal Partiler ve Kanaatler", Adnan Küçük ve diğerleri (der.), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Cilt: 1, Aktüel Yayınları, Bursa, s.387-400.